

УДК 903.2(477.87)“632”

О. Л. Вотякова

ТЕХНІКО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МАТЕРІАЛІВ З РОЗКОПУ ІІ СТОЯНКИ КОРОЛЕВО ІІ НА ЗАКАРПАТТІ

Подано результати повного статистичного і техніко-типологічного аналізу кам'яних виробів з розкопу ІІ стоянки Королево ІІ.

Ключові слова: Королево ІІ, стратиграфія, первинне розколювання, типологія знарядь.

ВСТУП

У 1974 р. під час досліджень в Закарпатському регіоні, крім багатопарової палеолітичної стоянки Королево, В. М. Гладилін відкрив ще одну пам'ятку — Королево ІІ (Гладилін, Солдатенко 1974, с. 23). Вона розташована на 20-метровій терасі лівого берега р. Тиса за 300 м на південний захід від стоянки Королево І, на північній околиці с. Веряця (рис. 1; 2).

На окресленій ділянці впродовж кількох польових сезонів колектив Закарпатської палеолітичної експедиції Інституту зоології АН УРСР провадив поверхневі збори кам'яних артефактів, що спонукало дослідників у 1978 р. розпочати розкопки для з'ясування стратиграфічного залягання знахідок. За 6,0 м на схід від західного схилу тераси і за 0,7 м на південь від початку його північного схилу заклали шурф 1 площею 4,0 м². Поодинокі знахідки були зафіксовані на глибині 0,7 м, «видимо, повністю або частково переміщені» (тут і далі: переклад наш — О. В.; Солдатенко 1978, с. 3). На глибині 1,3—1,5 м виявлено насичений культурний шар у суглинку з частими стяжіннями марганцю, який відноситься до верхньої частини ІІ викопного ґрунту Королево. Тоді добули колекцію з 119 предметів.

У 1979—1980 рр. роботи зосереджувалися на сусідніх ділянках стоянки Королево ІІ. У розкопі І зафіксовано чотири культурні шари: два

верхньопалеолітичні, середньопалеолітичний і ранньопалеолітичний (Гладилін и др. 1979, с. 12; Гладилін, Солдатенко 1980, с. 5).

Тільки 1981 р. заради збільшення числа артефактів, що походили з шурфу 1, до його південної стінки прирізали три квадрати 2,0 × 2,0 м розкопу ІІ. Таким чином, загальна розкопана площа ділянки становить 16 м². Стратиграфія та умови залягання знахідок були такі само, що і в шурфі 1 (рис. 3). Матеріал залягав нерівномірно, як вказали дослідники, «знахідки концентруються невеликими плямами, що, вірогідно, було пов'язано з виходами сировини» (Гладилін и др. 1981, с. 13). Найбільшу концентрацію знахідок відмічено у кв. 1. Усього виявлено 151 артефакт. Також вони завважили, що поверхня андезитових виробів збереглася неоднаково і варіює від І до ІV культурного горизонту стоянок Королево ІІ і Королево, цебто

Рис. 1. Королево І і Королево ІІ, вигляд з космосу

© О. Л. ВОТЯКОВА, 2019

Рис. 2. Королево II. Загальний вигляд (за Солдатенко 1978, рис. 1)

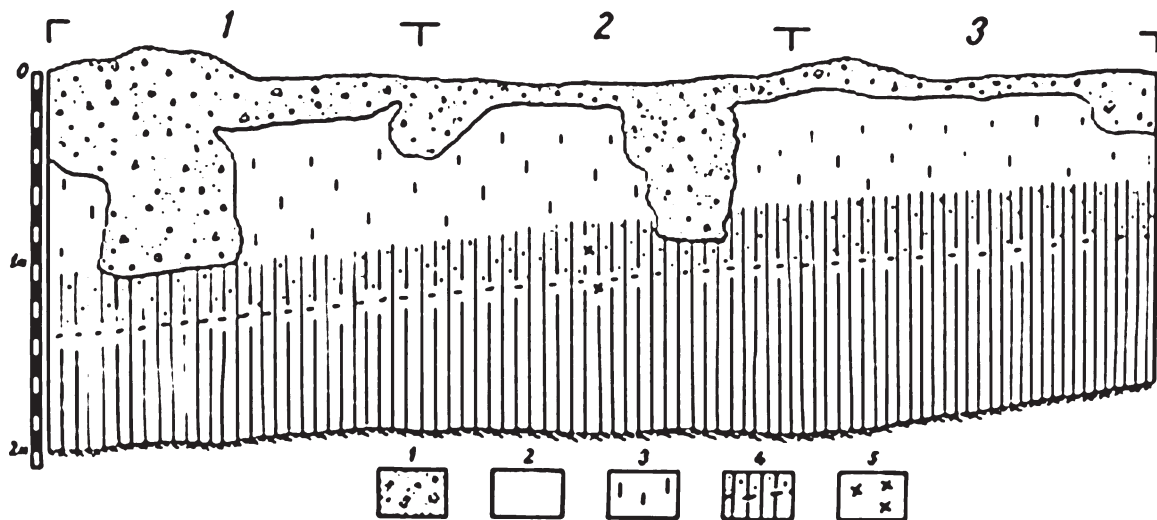

Табл.ХІ. Королево II. Раскоп II. Разрез восточной стенки. 1-лесс, 2-суглинок, 3-слабогумцованный суглинок, 4-ископанная почва, 5 - каменные ямки.

Рис. 3. Королево II, раскоп II, стратиграфический разрез восточной стенки (за Гладылин и др. 1981, табл. 16)

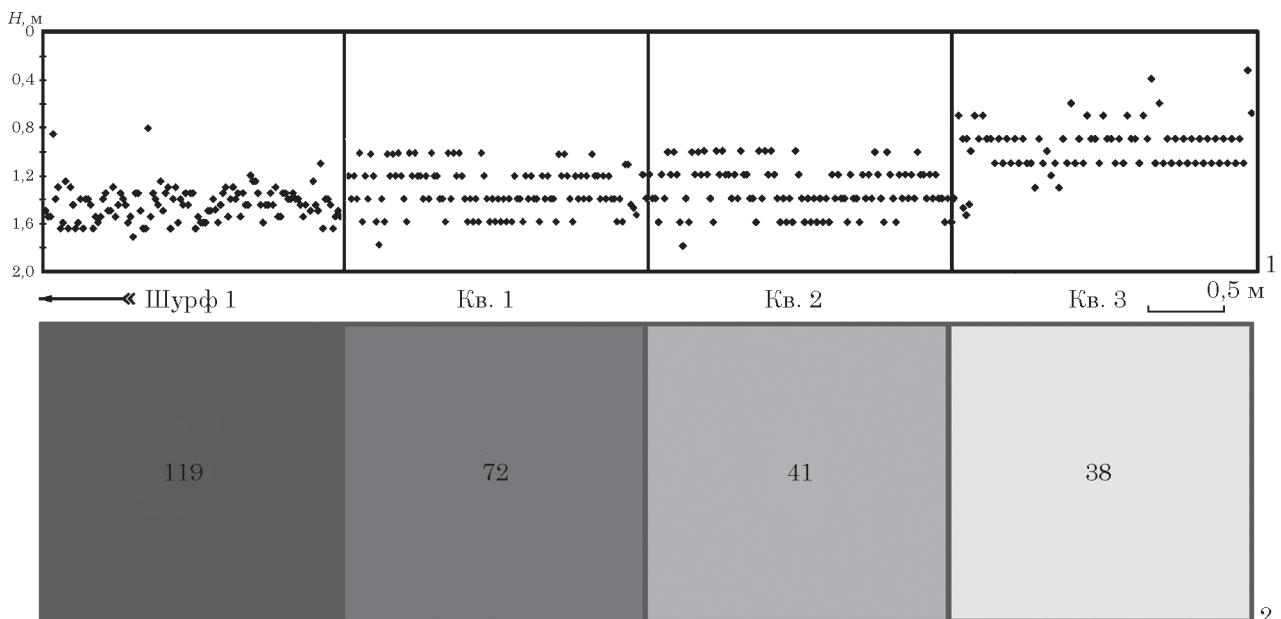

Рис. 4. Королево II, раскоп II и шурф 1: 1 — реконструкция распределения артефактов за глубинами; 2 — ситуационный план с количественным распределением находок

їх представлено різночасовими матеріалами, а саме, верхньо- і середньопалеолітичними.

У науковий обіг основну частину колекції ввела Л. В. Кулаковська як культурно-хронологічний комплекс III і визначила індустрію як левалуазьку, непластинчасту, нефасетовану з невизначеним і різномірним типологічним набором (Кулаковская 1989, с. 71). Хронологічно комплекс зараховано до IV викопного ґрунту регіональної схеми четвертинних відкладів Закарпаття, який корелюється з прилуцьким горизонтом чи рисс-вюрмом (Адаменко, Городецкая 1987, с. 81—83; Кулаковская 1989, с. 15, 70). Два двобічні знаряддя з андезиту були опубліковані як частина верхньопалеолітичного комплексу II стоянки Королево II (Demidenko, Usik 1995, р. 213—214, 216; fig. 1: 1; 8: 2).

З часом вийшла серія робіт, що доповнили й поточили інтерпретацію матеріалів стоянок Королево I і II (Haesarts, Koulakovska 2006; Кулаковская, Усик 2010). В одній публікації переглянуто попередню інтерпретацію середньопалеолітичного комплексу Королево II, який віднесено до шарантських індустрій (Kulakovska, Usik 2011, р. 133, 136). Поновлені археологічні роботи на сусідніх розкопах I і III стоянки Королево II (Усик та ін. 2013, с. 170) уможливили відкрити «найпотужнішу культурно-хронологічну колонку верхнього палеоліту Закарпаття» (Усик та ін. 2018, с. 79).

Аби поточити культурно-хронологічну інтерпретацію матеріалів з Королево II, проаналізуємо їхню стратиграфічну позицію, а також надамо повний статистичний аналіз їх з урахуванням усіх техніко-типологічних ознак.

СТРАТИГРАФІЯ

Для з'ясування позиції знахідок здійснено реконструкцію глибинного розподілу артефактів (рис. 4: 1), орієнтуючись на глибинні позначки на кожній знахідці: з шурфу — індивідуальні, з розкопу II — діапазонні, по 20 см. Аналіз глибин виявив, що потужність горизонту залягання матеріалів коливається у районі 40 см. Через те, що частина артефактів з розкопу II мають діапазонні позначки, цей горизонт залягання практично не можна розділити, хоча певну концентрацію матеріалу можна простежити на кв. 1—2 у межах глибинних позначок 1,2—1,4 м, а на кв. 3 від 0,9—1,1 м. Поодинокі знахідки фіксуються в інтервалі від 0,30 м до 1,8 м. Реконструкція профілю (рис. 4: 1) демонструє розпорошення матеріалу по поверхні давнього схилу у північному напрямку, що підтверджує стратиграфічний розріз розкопу II 1981 р. (рис. 3). Так само кількісний розподіл знахідок показує зростання концентрації предметів у північному напрямку (рис. 4: 2). Все це може вказувати на певне переміщення артефактів по поверхні схилу внаслідок ерозійних процесів, що могло призвести до їх

змішування. Також слід враховувати специфіку ґрунтоутворення у Закарпатті — високий рівень опадів і низьку інтенсивність утворення лесів, що призводило до періодичних розмивів і переміщення відкладів (Кулаковская, Усик 2011, с. 185—186).

МЕТОДИКА ОПРАЦЮВАННЯ АРТЕФАКТІВ

Для з'ясування ступеню гомогенності колекції ми здійснили техніко-типологічний аналіз всіх кам'яних артефактів. Зважаючи на те, що розкоп II фактично є продовженням шурфу 1 (рис. 4: 2), а умови залягання їх однакові, матеріали з них об'єднано в одну колекцію.

Методика дослідження, застосована для аналізу добірки, аналогічна методиці опрацювання шару II стоянки Королево (Вотякова 2015, с. 22—23; 2017, с. 20—21). Знахідки з андезиту були додатково розподілені за відносною хронологічною шкалою збереженості поверхні таких виробів для стоянки Королево (Усик, Рац, Кулаковская 2014, с. 202) і Королево II. Всього ідентифіковано чотири ступені деструкції поверхні артефактів: аналогічний верхньопалеолітичним шарам Ia (2 екз.) і II (28 екз.), а також середньопалеолітичним шарам III (24 екз.) і V (1 екз.) Королево I і II. В одному випадку визначити стан руйнації поверхні не вдалося, бо артефакт мав неоднорідну структуру.

АНАЛІЗ КОЛЕКЦІЇ

Маємо 270 артефактів. Основною сировиною для обробки був кварцит (79 %), використовували також андезит (19,7 %), сланець (1,0 %) і пісковик (0,3 %).

Попри нечисельність матеріалу в колекції є весь спектр артефактів, характерний для первинного розколювання сировини та виготовлення знарядь: нуклеуси та їхні фрагменти, сколи, знаряддя та відбійник, уламки, фрагменти кварцитових гальок зі слідами розколювання (табл. 1).

Первинне розколювання. Початок обробки каменю на стоянці маркують кварцитові гальки зі слідами розколювання. Вони представлені двома фрагментами з кварциту та одним з пісковіку, на яких зафіксовано негативи одного або двох сколів.

Нуклеуси. Маємо 21 екз. і 20 фрагментів. Аналіз їх демонструє, що заготовками для них слугували гальки, уламки сировини та відщепи. За технікою розколювання нуклеуси розподіляються на: радіальні — 4 екз.; конвергентні — 1; паралельні, а саме, ортогональні — 3, поперечні — 4, поздовжні, перехресні й торцеві по 1; *Kombewa* — 4; безсистемні — 2, невизначені — 10 екз. (табл. 2).

Радіальні нуклеуси представлено винятково однобічними зразками (рис. 5: 1, 2) овальної

Таблиця 1. Королево II, розкоп II і шурф 1. Категорії артефактів і сировинні ресурси

Категорія	Сировина				Разом
	Кварцит	Андезит	Сланець (аргіліт)	Пісковик	
Нуклеуси	16	4	1	—	21
Фрагменти нуклеусів	8	2	—	—	10
Відщепи	139	30	—	—	169
Пластини	8	—	—	—	8
Фрагменти сколів невизначені	9	2	2	—	13
Луски	6	7	—	—	13
Знаряддя	19	10	—	—	29
Відбійники	1	—	—	—	1
Уламки	2	1	—	—	3
Фрагменти гальок зі слідами розколювання	2	—	—	1	3
Разом	210	56	3	1	270

Таблиця 2. Королево II, розкоп II і шурф 1; нуклеуси та сировина

Нуклеуси	Сировина			Разом
	Андезит	Кварцит	Аргіліт	
Радіальні	1	2	1	4
Конвергентні	—	1	—	1
Паралельні				
ортогональні	—	3	—	3
поперечні	2	2	—	4
поздовжні	—	1	—	1
перехресні	—	1	—	1
Торцеві	1	—	—	1
<i>Котбеві</i>	—	4	—	4
Безсистемні	—	2	—	2
Невизначені	2	8	—	10
Разом	6	24	1	31

форми. Розміри в основному стандартні: $5,2 \times 5,1 \times 2,5$ см. Виділяється тільки один більший виріб, виготовлений з чорного аргіліту, зі слідами перебування у вогні, $9,7 \times 9,0 \times 5,2$ см. Один нуклеус, зроблений з андезиту, має ступінь збереженості поверхні, аналогічний поверхні матеріалів шару II Королево II, відбивні площадки і тильна сторона його ретельно оформлені сколами. Інші ядра мають оформлені та природні відбивні площадки і неформлені тильні сторони.

Єдиний конвергентний нуклеус (рис. 5: 3) був зроблений з кварцитової гальки овальної форми. Площинки підготовлено одним або двома сколами, тильна сторона необроблена опукла. Робоча поверхня — сплюснена, має сліди багатьох заломів, через що припинили розколювання. Розміри $6,5 \times 5,4 \times 3,0$ см.

Нуклеуси, які демонструють паралельну техніку розколювання розподіляються на: ор-

тогональні — 3 екз., поперечні одноплощадкові — 4, поздовжні одноплощадкові — 1; перехресні — 1; торцеві — 1 екз.

Більшість мають прямокутну форму. Заготовкою для них в основному слугували уламки сировини і гальки, в одному разі відщеп. Односторонні ортогональні нуклеуси мають підготовлені одним-двома зняттями відбивні площадки та опуклі вкриті кіркою тильні сторони (рис. 6: 3, 4). Робоча поверхня у них необ'ємна, середні розміри $4,9 \times 4,6 \times 2,2$ см. У поперечних одноплощадкових ядер відбивні площадки в основному сформовано крупними сколами, тільки в одному випадку площадка вкрита кіркою. Два вироби з кварциту демонструють просте сплюснене односпрямоване розколювання, останнім сколом у обох знято більше половини робочої поверхні (рис. 6: 1, 2). Один нуклеус має підготовлену крупними сколами площадку і тильну сторону (рис. 6: 2), зняття заготовок відбувалося по чергово з робочої поверхні та з площадки. Два інші вироби виготовлено з андезиту. Один за ступенем збереженості поверхні, аналогічний поверхні матеріалів шару II Королево II, має пласку робочу поверхню, 2/3 якої було знято сколом. Площинки й тильну сторону частково оформлено сколами. Інший екземпляр, має ступінь деструкції аналогічний поверхні матеріалів шару III Королево, виготовлено на відщепі, давнішому за ступенем збереженості поверхні (можливо, відповідній поверхні матеріалів шару VI). Такі випадки реутилізації давніших андезитових виробів часто трапляються у нашій добірці. Пласка робоча поверхня ядра була сформована на дорсальній стороні відщепу, відбивна площадка — сколами, тильна сторона — це необроблена вентральна сторона відщепу. Розміри $4,6 \times 7,5 \times 3,4$ см. Єдиний поздовжній одноплощадковий нуклеус має циліндричну форму та об'ємну робочу поверхню, площадку сформовано сколом

і поправлено двома фасетками, тильна сторона — плоска і частково оформлена мілкими сколами. Його мініатюрні розміри, $2,7 \times 2,3 \times 2,6$ см, свідчать про повну спрацьованість. Площинки одностороннього перехресного нуклеуса оформлено кількома сколами, тильна сторона вкрита кіркою, опукла, зі слідами зірчастої забитості, що може свідчити про використання

цього ядра як відбійника (Кулаковская 1989, с. 71, рис. 60: 2). Розміри $7,9 \times 5,4 \times 3,2$ см. Торцевий нуклеус виділено умовно. Його виготовлено на фрагменті андезитової преформи або нуклеуса, яка за ступенем збереженості відповідає поверхні матеріалів шару III Королево. На площині зламу фрагмента, з вкритої кіркою площадки знято одну пластинку, що має ступінь збереженості, аналогічний матеріалам шару II Королево II. Нуклеус невеликий, $5,8 \times 4,1 \times 1,9$ см.

У колекції виділено чотири нуклеуси *Kombewa* (рис. 7). Їх зроблено на кварцитових відщепках, з вентральної сторони яких односпря-

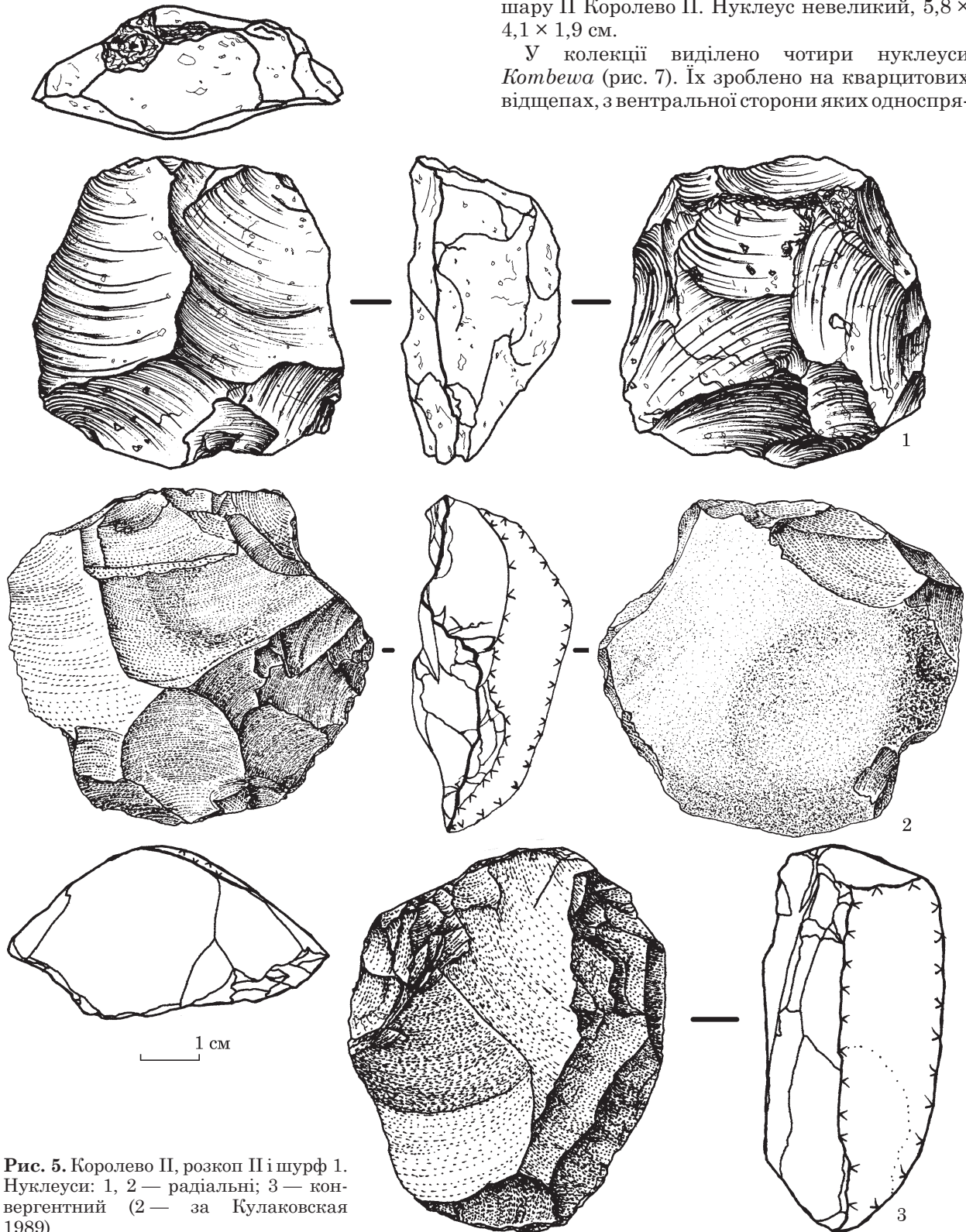

Рис. 5. Королево II, розкоп II і шурф 1. Нуклеуси: 1, 2 — радіальні; 3 — конвергентні (2 — за Кулаковская 1989)

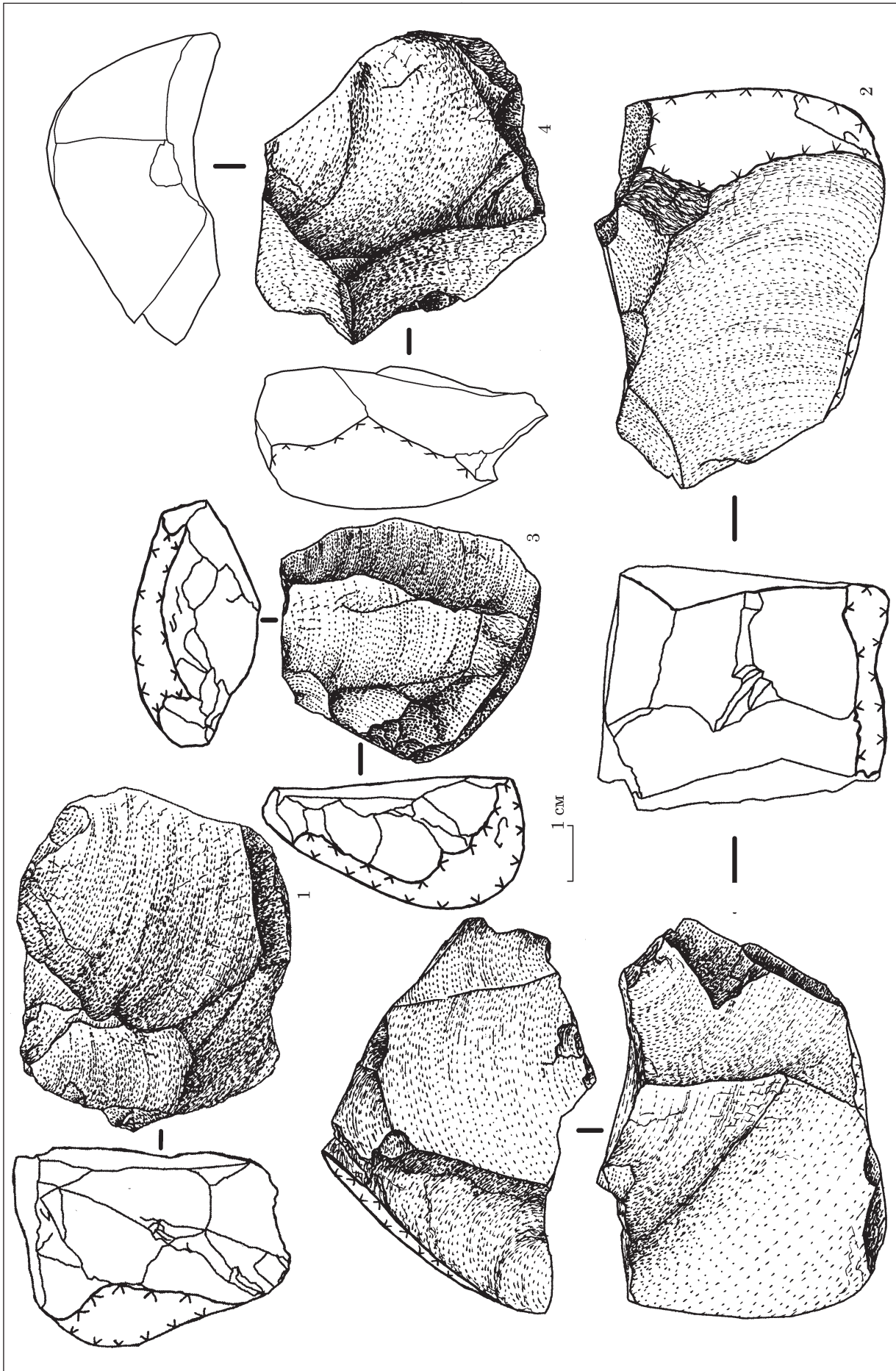

Рис. 6. Королєво II, розкоп II; нуклеуси: 1, 2 — поперечні; 3, 4 — ортогональні

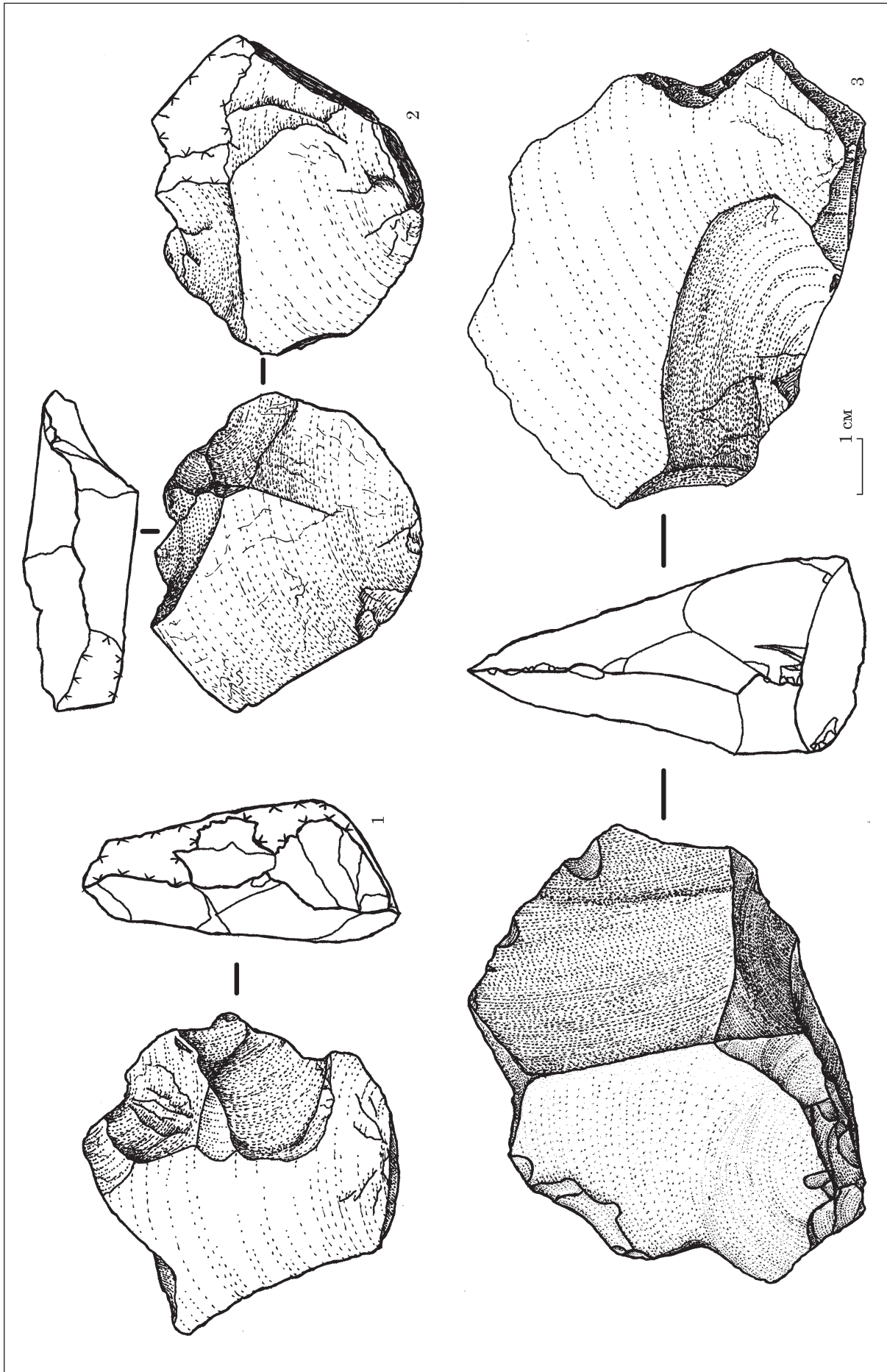

Рис. 7. Королево II, шурф 1; нуклеуси *Kotbeia*

Таблиця 3. Королево II, розкоп II і шурф 1; характеристика огранки сколів

Огранка	Сколи					Разом
	Відщепи	Технічні відщепи	Вентральні вторинні відщепи	Пластини	Технічні пластини	
Первинна	16	—	—	—	—	16
Односпрямовано-поздовжня	3	1	—	—	—	4
Односпрямовано-латеральна	4	—	—	—	—	4
Радіальна	28	7	—	—	—	35
Конвергентна	5	1	—	—	—	6
Підперехресна	3	1	—	—	—	4
Ортогональна	2	6	—	1	—	9
Латеральна	4	8	—	2	—	14
Білатеральна	1	—	—	—	—	1
Поздовжня	13	4	—	1	—	18
Біпоздовжня	—	1	—	—	—	1
Реберчаста	—	9	1	—	2	12
Невизначена	10	3	—	—	—	13
Разом	89	41	1	4	2	137

мовано було знято один або послідовно кілька сколів. Залежно від напрямку сколювання відносно вісі відщепу-заготовки вони розподіляються на: латеральні — 2 екз. (рис. 7: 1, 3), бітермінальний і дистальний альтернативний (рис. 7: 2). В останньому разі йдеться про те, що частину сколів зняли з дорсальної сторони відщепу-заготовки і так, вірогідно, підготували відбивну площадку. Підготовка площадки одним сколом також фіксується на одному з латеральних вентральних нуклеусів (рис. 7: 1). На вентральній стороні в іншого відмічається наявність сформованої сколами виїмки (рис. 7: 3), це найбільший виріб у цій групі ядер: $7,2 \times 8,4 \times 3,3$ см. Інші екземпляри невеликі, $4,5 \times 5,6 \times 1,8$ см. Два безсистемні ядра демонструють ситуативне розколювання, де площадками слугували робочі поверхні, вони мають невеликі розміри: $4,8 \times 4,4 \times 3,2$ см.

10 фрагментів нуклеусів віднесено до групи невизначених.

Отже, первинну обробку індустрії представлено різноманітними методами розколювання: паралельним, радіальним, *Kombewa*. Паралельний метод розколювання відіграє неначе б провідну роль, принаймні за кількістю екземплярів. Але детальніший аналіз морфології цих виробів виявив, що більшість з них або повністю спрацьовані, або до стадії, коли останній скол зняв значну частину робочої поверхні. Вони демонструють необ'ємний спосіб розщеплення та мають невеликі розміри. Особливо зауважимо, що віднесені до паралельного методу поперечні одноплощадкові ядра, найвірогідніше, демонструють досить просту односпрямовану техніку отримання заготовок, так само, як і ортогональні нуклеуси, де єдина відмінність —

це зміна орієнтації сколювання. Радіальний метод репрезентовано стандартизованими нуклеусами, що демонструють доцентрове розколювання, мають сформовані сколами площадки. Виділяється також виражена серія нуклеусів *Kombewa*.

Загалом ядра мають невеликі розміри, пластину робочу поверхню і часто демонструють останню стадію спрацьованості. Площадки більшості з них оформлено одним або двома сколами, прийом фасетування не використовувався, тильні сторони здебільшого не мають слідів обробки, навпаки, часто вкриті природною кіркою.

Сколи — їх нараховується 221 (разом із знаряддями і нуклеусами на відщепках). Їх представлено такими групами: відщепи — 197 екз.; пластини — 10; луски — 13; фрагменти сколів невизначені — 13 екз.

Найчисленнішу категорію становлять відщепи. Цілих екземплярів — 131; фрагментованих — 66, з-поміж яких 25 проксимальних, 10 медіальних, 18 дистальних і 13 латеральних. Розміри цілих: довжина від 1,9 до 9,2 см; ширина від 2,0 до 14,6 см; товщина від 0,6 до 3,4 см. Сколи поперечних пропорцій (ширина яких більша за довжину) становлять 1/3 від цілих відщепів.

Переважають вироби з радіальною огранкою (табл. 3). Три інші чисельні групи демонструють первинне, поздовжнє та односпрямовано-поздовжнє оформлення дорсальної поверхні. Значна кількість первинних (табл. 3), а також сколів з залишками кірки (їх понад 70 %) у різних співвідношеннях свідчить, що первинне розколювання здебільшого розпочинали на території поселення. Ортогональний, латеральний і поздовжній варіанти оформлення

Таблиця 4. Королево II, розкоп II і шурф 1; характеристика площадок сколів

Площадки	Сколи					Разом
	Відщепи	Технічні відщепи	Вентральні вторинні відщепи	Пластини	Технічні пластини	
Природні	11	2	—	—	1	14
Гладкі	40	27	—	2	1	70
Двогранні	16	3	—	1	—	20
Багатогранні	3	—	1	—	—	4
Фасетовані						
прямі	1	—	—	—	—	1
опуклі	1	2	—	1	—	4
Роздроблені	11	3	—	—	—	14
Невизначені	6	4	—	—	—	10
Разом	89	41	1	4	2	137

дорсальної поверхні здебільшого пов'язано з технічними відщепами.

За формою переважають трапецієподібні та прямокутні екземпляри. Латеральні профілі виуклі або увігнуті, спорадично трапляються прямі та скручені. Дистальні кінці гострі, рідше тупі або зламані. Часто трапляються артефакти з заломами (17 екз.), що може вказувати на застосування твердого відбійника. Сколів, що захопили протилежну площадку нуклеуса — 3 екз.

Більшість ударних площадок (табл. 4) не мають спеціальної підготовки: вони гладкі та природні. Серед підготовлених площадок переважають двогранні, є незначна кількість багатогранних і фасетованих, відображені в індексах IF large = 25,6 %, IF strict = 4,4 %. Слід відзначити, що на 14 відщепках маємо розроблену площадку, це ще одне свідчення використання твердого відбійника. Сколів з дорсальним або вентральним карнизом — одиниці. Розміри площадок: довжина від 0,5 до 6,3 см; товщина від 0,1 до 3,9 см.

Виділені в колекції технічні відщепи розподіляються на: з бортів нуклеусів, реберчасті, авіважі. Відщепи з бортів нуклеусів слугували для поновлення об'єму робочої поверхні ядра і представлені латеральними (з кіркою — 5 екз., без кірки — 3 екз.) і реберчастими (24 екз.). Звичайні реберчасті відщепи в основному поздовжньо-реберчасті, тільки один поперечно-реберчастий.

Два авіважі знято з об'ємних паралельних нуклеусів. Один зроблено на кварциті, інший — андезитовий з поверхнею, аналогічною артефактам шару Ia Королево. Це єдиний виріб з таким «молодим» ступенем збереженості в колекції відщепів. Його поновлено в результаті ремонту з двох латеральних фрагментів, з поверхні зламу яких знято кілька сколів — в одному випадку на вентральну, в іншому на дорсальну сторону. Інші андезитові артефакти мають поверхню, аналогічну поверхні ма-

Таблиця 5. Королево II, розкоп II і шурф 1; типологічна колекція знарядь і сировина

Типи знарядь	Сировина		Разом
	Кварцит	Андезит	
Скребла поздовжні	2	—	2
Скребла поперечні	1	—	1
Гостроконечник левалуазький	1	—	1
Преформи двобічних знарядь	1	1	2
Двобічні знаряддя	—	3	3
Виїмчасті знаряддя	2	1	3
Скребки	1	1	2
Відщепи з ретушню	7	1	8
Пластини з ретушню	1	—	1
Відщепи з потоншенням	1	3	4
Знаряддя невизначені	1	1	2
Разом	18	11	29

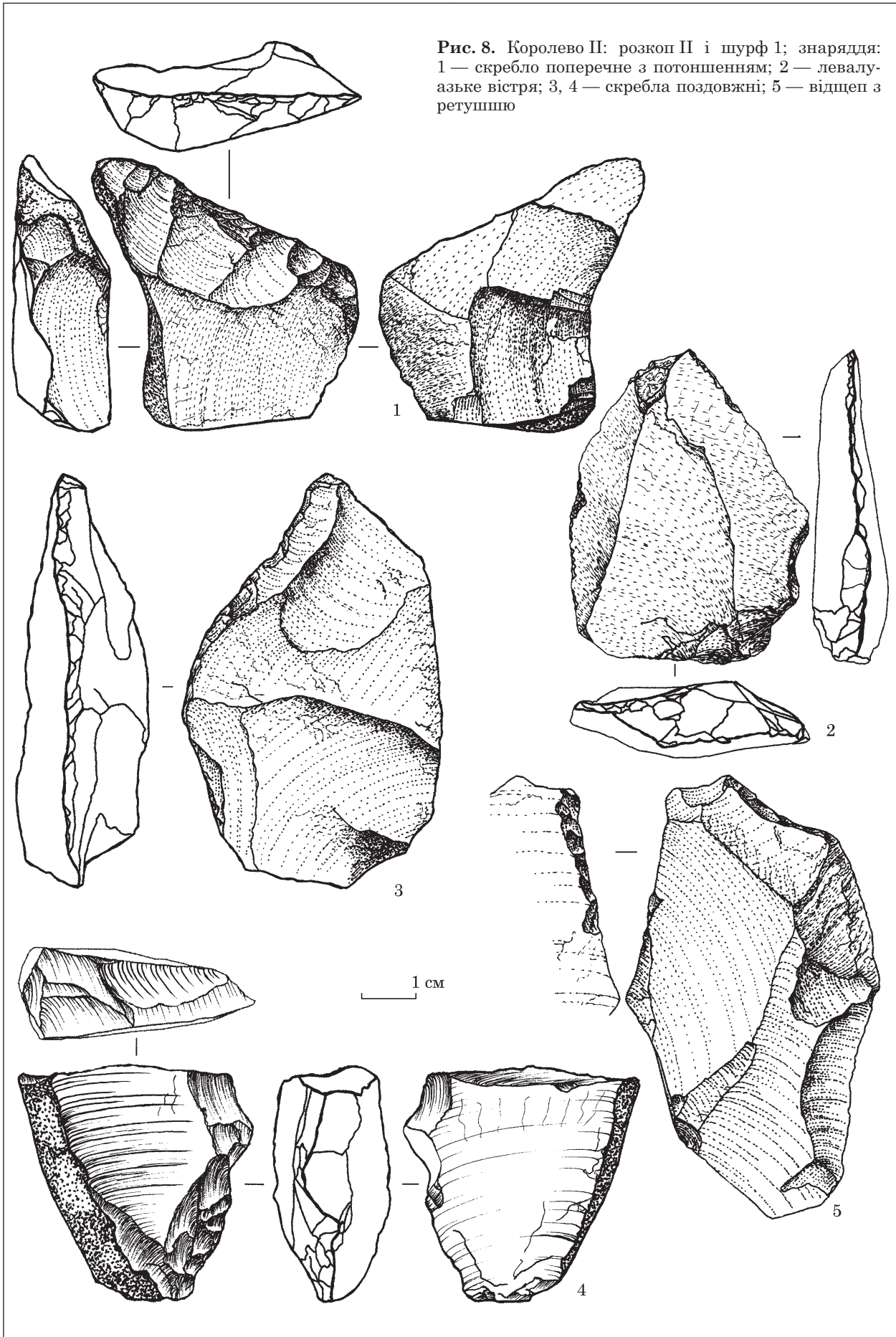
теріалів шару II Королево II і шару III Королево, за типологічними характеристиками вони схожі з кварцитовими артефактами.

Пластини становлять незначну групу — 10 екз., з яких 6 екз. цілі, Plam = 4,8 %. Розміри 6,7 × 3,0 × 1,9 см. Їх виготовлено з кварциту, вони мають паралельну огранку: ортогональну, поздовжню та латеральну (табл. 3). Профілі: скручені, увігнуті та прямі у рівних пропорціях. Площадки тільки в двох випадках мають сліди спеціальної підготовки (табл. 4). Дві технічні пластини представлено реберчастими.

Лусок небагато, 13 екз.: 7 — з андезиту різного ступеню збереженості, 6 — кварцитові.

Отже, в технологічному аспекті індустрію можна охарактеризувати як нелевалуазьку, непластинчасту, нефасетовану. Первинна обробка базувалася на різноманітних методах розколювання нуклеусів: паралельному, радіальному, *Kombewa*. Останній представлено дуже виразними екземплярами ядер, але

Рис. 8. Королево II: розкоп II і шурф 1; знаряддя: 1 — скребло поперечне з потоншенням; 2 — левалюазьке вістря; 3, 4 — скребла поздовжні; 5 — відщеп з ретушшю

відповідні їм сколи *Kombewa* відсутні, є тільки один вентральний вторинний відщеп (табл. 3). Паралельний метод репрезентують необ'ємні ядра, частина з яких представляє досить просту односпрямовану техніку отримання заготовок. Розколювання відбувалося за допомогою твердого відбійника з площадок, оформлених одним—двома сколами, і тривало до повної спрацьованості, що підтверджують невеликі розміри та сплюснені робочі поверхні виробів. Головною метою первинної обробки було отримання широкої та короткої за пропорціями заготовки з довгою й широкою ударною площадкою або латеральним краєм, часто вкритими кіркою (1/3 від усіх сколів). Можливо, для повернення від пласкої до опуклої поверхні застосовували зняття технічних відщепів з латеральних боків нуклеуса (табл. 3). Такі сколи утворюються за застосування варіантів нелевалуазьких методів розколювання радіальних, перехресних та інших нуклеусів без спеціальної попередньої підготовки. Основні характеристики уможливають віднести колекцію нуклеусів і сколів до середнього палеоліту. Нечисельну верхньопалеолітичну домішку становлять два нуклеуси (торцевий і поздовжній циліндричний) і два авіважі, три з цих предметів зроблені на андезиті, що має ступінь збереженості поверхні, аналогічний поверхні матеріалів шару Ia Королево I шару II Королево II.

Знаряддя праці — нечисленні, проте демонструють набір різноманітних інструментів. У колекції нараховується 29 знарядь: 22 цілі й 7 фрагментів. Розмір цілих знарядь: довжина від 3,1 до 8,6 см; ширина від 2,5 до 6,1 см; товщина від 0,9 до 2,7 см. Їх виготовляли в основному на відщепах, тільки два — на пластинах. З кварциту виготовлено 19 виробів, з андезиту — 10.

Скребла представлено одним поперечним і двома поздовжніми екземплярами (рис. 8: 1, 3, 4). Всі виготовлені на кварцитових відщепах, вони мають природну спинку, навпроти якої — робоче лезо. У поперечного скребла його сформовано крутою лускатою ретушню, акомодційні елементи: вентральне потоншення та оформлена кількома сколами спинка (рис. 8: 1). Робоче лезо одного з поздовжніх виробів сформовано крайовою напівкрутою лускатою ретушню, яка практично не змінила форму заготовки (рис. 8: 3). У іншого поздовжнього скребла частину леза оформлено крутою східчастою ретушню, інша відсутня. Акомодційна частина знаряддя має дві складові: латеральний край відщепу-заготовки, вкритий кіркою, та поперечну грань його фрагментації, оформлену мілкими сколами (рис. 8: 4). Можливо, це знаряддя було переоформлено.

В колекції виділено одне левалуазьке вістря (рис. 8: 2), зроблене на кварцитовому відщепі з конвергентною огранкою і фасетованою відбивною площадкою. Вторинну обробку вико-

нано маргінальною крайовою ретушню, місце сходження лез вістуне.

Чотири вироби мають двобічну обробку. Два фрагменти віднесено до преформ: один з кварциту, інший з андезиту (аналогічний поверхні артефактів шару II Королево II). Два андезитових двобічних знаряддя добре описано та опубліковано як складову верхньопалеолітичного комплексу II стоянки Королево II (Demidenko, Usik 1995, p. 213—214, 216; fig. 1: 1; 8: 2).

Беручи до уваги наявність слідів природних механічних пошкоджень на поверхні значної частини виробів цього комплексу, до виїмчастих знарядь віднесено тільки вироби, які мають ретушовану виїмку. Їх в колекції 3 екз. Два виготовлено на кварцитових відщепах, один — на андезитовому (з поверхнею аналогічною матеріалам шару III Королево). В двох випадках виїмки сформовано на вентральній стороні, в одному — на дорсальній.

У колекції виділено два скребка. Один — кінцевий з високим опуклим робочим краєм, оформленим дорсальною крутою лускатою ретушню, виготовлений на андезитовому відщепі (з поверхнею аналогічною матеріалам шару II Королево II). Другий — на кварцитовому відщепі, має опуклий робочий карай, сформований крутою лускатою ретушню.

Сколів з ретушню 9 екз.: 8 відщепів і 1 пластина. Тільки один виріб зроблено з андезиту (поверхня аналогічна матеріалам шару III), інші — з кварциту. Здебільшого їх оформлено епізодичною пласкою лускатою дорсальною (7 екз.) ретушню в латеральних або дистальних зонах. Тільки два вироби мають обробку на обох сторонах: пластина і відщеп з альтернативною лускатою крутою ретушню.

До окремої групи виробів з вторинною обробкою віднесено сколи з потоншенням. Їх представлено 4 відщепами, на вентральній поверхні яких наявні негативи кількох невеликих сколів і фасеток ретуші, локалізовані в проксимальній частині заготовки.

До категорії невизначених віднесено два фрагменти.

Маємо один відбійник. Це овальна кварцитога галька розміром 13,5 × 7,5 × 5,7 см, маса її 634 г. Має сліди зірчастої забитості діаметром до 1,0 см на термінальному кінці.

Середі категорії знарядь праці більш-менш чітко виділяються два різночасових компоненти. Враховуючи характер оформлення та вибір заготовки, до середньопалеолітичної групи відносяться три скребла і левалуазьке вістря (рис. 8: 1—4). Верхньопалеолітичний компонент представляють двобічні знаряддя та їхні преформи, кінцеві скребачки, пластина з ретушню і авіважі. Додамо, що значну частину цих виробів зроблено на андезиті, ступінь збереженості поверхні якого відповідає поверхні матеріалів шару Ia Королево I та шару II Королево II.

ВИСНОВКИ

Аналіз реконструкції глибинного та кількісного розподілу артефактів (рис. 4: 1, 2) виявив, що потужність горизонту залягання досить значна і демонструє певне переміщення матеріалів по поверхні схилу внаслідок ерозійних процесів, що могло призвести до їх змішування. То будь-яка стратиграфічна кореляція та датування горизонтів потребує додаткового геологічного дослідження пам'ятки. Виявлена в результаті техніко-типологічного аналізу наявність у добірці двох різночасових компонентів, середньо- і верхньопалеолітичного, також свідчать на користь цього.

Верхньопалеолітичний компонент — нечисельний (14 %), більш чи менш чітко виділяється за техніко-типологічними ознаками та підтверджується андезитовими знахідками з поверхнею збереженості, аналогічною поверхні артефактів шару Ia Королево і II Королево II. Цілоком можливо, що ці матеріали відносяться до верхньопалеолітичних шарів Королево II, знайдених на сусідніх ділянках у сприятливіших стратиграфічних умовах.

Середньопалеолітичний комплекс становить 86 % колекції. Наявність у ній усіх категорій артефактів, характерних для первинного розколювання сировини і виготовлення знарядь (табл. 1), свідчить, що повний цикл розколювання відбувався безпосередньо на стоянці.

У технологічному аспекті колекцію можна схарактеризувати як нелевалуазьку, непластичну, нефасетовану. Індекси: IF large = 25,6 %, IF strict = 4,4 %, I_{Lam} = 4,8 %. Первинна обробка базувалася на паралельному, радіальному та *Kombewa* методах розколювання (табл. 2). Радіальний і *Kombewa* представлено досить виразними серіями, але класичні сколи *Kombewa* відсутні. Паралельний метод репрезентують необ'ємні ядра з простою односпрямованою технікою отримання заготовок. Розколювання відбувалося за допомогою твердого відбійника з площадок, оформлених одним-двома сколами. Процес утилізації ядер був дуже інтенсивний, практично всі — повністю спрацьовані. Головною метою розколювання був відщеп, короткий і широкий, який мав масивну площадку або латеральний край, часто вкриті кіркою. В основному, саме на таких заготовках зроблено знаряддя цього комплексу. Хоча колекція їх не чисельна, в ній наявні два однібочні скребла, які мають специфічні ознаки оформлення, а саме, ретушування найдовшого краю заготовки лускатою і східчастою напівкрутою ретушню типу напів-Кіна та наявність акомодативних елементів (рис. 8: 1,4).

В колекції визначено одне левалузьке вістря (рис. 8: 2), але, за даними техніко-типологічного аналізу, будь-які інші левалуазькі характеристики відсутні. Найвірогідніше, воно не відноситься до основного середньопалеолітичного

комплексу, а пов'язано з іншими левалуазькими індустріями Королево.

Отже, техніко-типологічний аналіз показав наявність у цій колекції ознак, притаманних шарантським індустріям типу Кіна. Це радіальна та *Kombewa* техніка розколювання; первинна обробка, націлена на отримання відщепу поперечних пропорцій з латеральним краєм або площадкою, що виконували роль акомодативного елемента; використання для формування робочого краю знарядь ретуші напів-Кіна; присутність у типологічному наборі однолезових скребел з акомодативними елементами. Це підтверджує віднесення комплексу до шарантських пам'яток Закарпаття (Kulakovska, Usik 2011, p. 133, 136). Проте негомогенний характер індустрії та наявність у ній домішки верхнього палеоліту змушує нас бути обережнішими щодо однозначних культурно-хронологічних висновків стосовно цих матеріалів. У найкращому разі тільки ці окремі характеристики можуть бути індикатором існування в цій колекції рис, притаманних шаранту типу Кіна.

ЛІТЕРАТУРА

- Адаменко, О. М., Городецкая, Г. Д. 1987. *Антропоген Закарпаття*. Кишинев: Штиинца.
- Вотякова, О. Л. 2015. Техніко-типологічний аналіз матеріалів шару II стоянки Королево на Закарпатті. *Археологія і давня історія України*, 3 (16), с. 22-34.
- Вотякова, О. Л. 2017. Типологічна специфіка та аналіз вторинної обробки знарядь шару II стоянки Королево. *Археологія і давня історія України*, 3 (24), с. 19-36.
- Гладилин, В. Н., Солдатенко, Л. В. 1974. *Отчет о работах Закарпатской палеолитической экспедиции в 1974 г.* НА ІА НАНУ, ф. 64, 1974/95.
- Гладилин, В. Н., Солдатенко, Л. В., Кухарчук, Ю. В., Ткаченко, В. И., Ситливый, В. И. 1979. *Отчет о работах Закарпатской палеолитической экспедиции в 1979 г.* НА ІА НАНУ, ф. 64, 1979/106.
- Гладилин, В. Н., Солдатенко, Л. В. 1980. *Отчет о работах Закарпатской палеолитической экспедиции Археологического музея Института зоологии АН УССР в 1980 г.* НА ІА НАНУ, ф. 64, 1980/114.
- Гладилин, В. Н., Солдатенко, Л. В., Кухарчук, Ю. В., Ситливый, В. И. 1981. *Отчет о работах Палеолитической экспедиции Археологического музея Института зоологии АН УССР 1981 г.* НА ІА НАНУ, ф. 64, 1981/109.
- Кулаковская, Л. В. 1989. *Мустьерские культуры Карпатского бассейна*. Київ: Наукова думка.
- Кулаковская, Л. В., Усик, В. И. 2010. Несколько замечаний к интерпретации стоянки Королево (Украина). В: Рагимова, М. Н. (ред.). *Карабах в каменном веке*. Баку: Текнур, с. 174-184.
- Солдатенко, Л. В. 1978. *Отчет о работах разведывательного отряда Закарпатской палеолитической экспедиции в 1978 г.* НА ІА НАНУ, ф. 64, 1978/77а.
- Усик, В., Кулаковська, Л., Нігст, Ф., Езартс, П. 2013. Дослідження палеоліту Закарпаття. *Археологічні дослідження в Україні 2012 р.*, с. 169-179.

Усик, В. І., Кулаковська, Л. В., Нігст, Ф., Герасименко, Н. П. 2018. Королево II. Нові перспективи в хронології верхнього палеоліту Закарпаття. *І Всеукраїнський археологічний з'їзд. Програма роботи та анотації доповідей, Ніжин, 23—25 листопада 2018 р.* Київ: Стародавній світ, с. 78-79.

Усик, В., Рац, А., Кулаковская, Л. 2014. Вулканическое сырье в палеолите Закарпатья: относительная хронология индустрий. In: Biro, K. T. (ed.). *Aeolian scripts New ideas on the lithic world studies in honour of Viola T. Dobosi.* Budapest: Amber Industries Kft., i. 197-206.

Demidenko, Y. E., Usik, V. I. 1995. Sur les critères de reconnaissance de la fabrication in situ des pointes foliacées: l'exemple de Korolevo II. *Paleo*, 1, p. 213-216.

Haesaerts, P., Koulakovska, L. 2006. La séquence pédosédimentaire de Korolevo (Ukraine transcarpatique): contexte chronostratigraphique et chronologique. В: Кулаковська, Л. В. (ред.). *Європейський середній палеоліт.* Київ: Шлях, с. 21-37.

Kulakovska, L., Usik, V. 2011. Palaeolithic of Transcarpathian region (Ukraine): chronology and cultural variability. В: Гожик, В. П. (ред.). *Дослідження четвертинного періоду в Україні.* Київ: б. в., с. 129-140.

REFERENCES

Adamenko, O. M., Gorodetskaya, G. D. 1987. *Antropogen Zakarpattia.* Kishinev: Shtiintsa.

Votyakova, O. L. 2015. Tekhniko-typologichnyi analiz materialiv sharu II stoianky Korolevo na Zakarpatti. *Arkheologhiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (16), s. 22-34.

Votyakova, O. L. 2017. Typologichna spetsyfika ta analiz vtorynnoi obrobky znariad sharu II stoianky Korolevo. *Arkheologhiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (24), s. 19-36.

Gladilin, V. N., Soldatenko, L. V. 1974. *Otchet o rabotakh Zakarpatskoy paleoliticheskoy ekspeditsii v 1974 g.* NA IA NANU, f. 64, 1974/95.

Gladilin, V. N., Soldatenko, L. V., Kukharchuk, Yu. V., Tkachenko, V. I., Sitlivyy, V. I. 1979. *Otchet o rabotakh Zakarpatskoy paleoliticheskoy ekspeditsii v 1979 g.* NA IA NANU, f. 64, 1979/106.

Gladilin, V. N., Soldatenko, L. V. 1980. *Otchet o rabotakh Zakarpatskoy paleoliticheskoy ekspeditsii Arkheologicheskogo muzeya Instituta zoologii AN USSR v 1980 g.* NA IA NANU, f. 64, 1980/114.

Gladilin, V. N., Soldatenko, L. V., Kukharchuk, Yu. V., Sitlivyy, V. I. 1981. *Otchet o rabotakh Paleoliticheskoy ekspeditsii Arkheologicheskogo muzeya Instituta zoologii AN USSR 1981 g.* NA IA NANU, f. 64, 1981/109.

Kulakovskaya, L. V. 1989. *Mustyevskiy kulturny Karpat'skogo basseyna.* Київ: Naukova dumka.

Kulakovskaya, L. V., Usik, V. I. 2010. Neskolko zamechaniy k interpretatsii stoyanki Korolevo (Ukraine). In: Ragimova, M. N. (ed.). *Karabakh v kamennom veke.* Baku: Teknur, s. 174-184.

Soldatenko, L. V. 1978. *Otchet o rabotakh razvedyvatel'nogo otryada Zakarpatskoy paleoliticheskoy ekspeditsii v 1978 g.* NA IA NANU, f. 64, 1978/77a.

Usyk, V., Kulakovska, L., Nihst, F., Ezarts, P. 2013. *Doslidzhennia paleolitu Zakarpattia. Arkheologichni doslidzhennia v Ukraini, 2012 r.*, s. 169-179.

Usyk, V. I., Kulakovska, L. V., Nihst, F., Gerassimenko, N. P. 2018. Королево II. Novi perspektivy v khronologii verkhnoho paleolitu Zakarpattia. *I Vseukrainskyi arkheologichnyi z'їzd. Prohrama roboty ta anotatsii dopovidei, Nizhyn, 23—25 lystopada 2018 r.* Kyiv: Starodavnii svit, s. 78-79.

Usik, V., Rats, A., Kulakovskaya, L. 2014. Vulkanicheskoye syrye v paleolite Zakarpattia: otnositelnaya khronologiya indystryi. In: Biro, K. T. (ed.). *Aeolian scripts New ideas on the lithic world studies in honour of Viola T. Dobosi.* Budapest: Amber Industries Kft., p. 197-206.

Demidenko, Y. E., Usik, V. I. 1995. Sur les critères de reconnaissance de la fabrication in situ des pointes foliacées: l'exemple de Korolevo II. *Paleo*, 1, p. 213-216.

Haesaerts, P., Koulakovska, L. 2006. La séquence pédosédimentaire de Korolevo (Ukraine transcarpatique): contexte chronostratigraphique et chronologique. In: Kulakovska, L. V. (ed.). *Yevropeiskiy serednii paleolit.* Kyiv: Shliakh, s. 21-37.

Kulakovska, L., Usik, V. 2011. Palaeolithic of Transcarpathian region (Ukraine): chronology and cultural variability. In: Hozhyk, V. P. (ed.). *Doslidzhennia chetvertynnoho periodu v Ukraini.* Kyiv: б. в., s. 129-140.

O. L. Votyakova

TECHNO-TYOLOGICAL ANALYSIS OF MATERIALS OF THE EXCAVATION II FROM KOROLEVO II SITE IN TRANSCARPATIA

In 1974 V. M. Gladilin opened the site Korolevo II, located on a 20-meter terrace of the Tisza River left bank, 300 m southwest of Korolevo I, on the Verjatsa village northern outskirts. Materials come from trench 1, excavated in 1978, and excavation II, investigated in 1981.

Reconstruction analysis of the finds' depth and quantitative distribution revealed a certain movement of artifacts along the slope, possibly due to erosion processes, which could have led to their mixing.

The techno-typological analysis showed that the collection is represented with components different time — Middle and Upper Paleolithic.

The Upper Paleolithic component is not numerous (14 %) and, probably, is related to the Upper Paleolithic layers of the Korolevo II site.

Middle Paleolithic collection amounts to 86 %. The presence of all categories of artifacts in this complex indicates a complete cycle of knapped stone reduction on the site. The industry is defined as non-Levallois, non-bladed, non-facetted. Indices: IF large = 25.6 %, IF strict = 4.4 %, I_{Lam} = 4.8 %.

The blank production was based on parallel, radial and Kombewa methods of non-volumetric cores reduction. The main blank type is a flake with transverse proportions with massive lateral edge or platform, sometimes with cortex. These flakes were often used as blanks for tools producing.

Tools are rare, but among them there are two special examples of single-edged scrapers with the back and the working edge formed by semi-Quina retouch. These characteristics may indicate the presence of individual characteristics of Charentian type Quina.

Keywords: Korolevo II, stratigraphy, blank production, typology of tools.

Одержано 18.12.2018

ВОТЯКОВА Оксана Леонідівна, магістр історії, молодший науковий співробітник, Інститут археології НАН України, пр. Героїв Сталінграда, 12, Київ, 04210, Україна.

ВОТЯКОВА Oksana Leonidivna, Master of History, Research Officer, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Heroiv Stalingradu ave., 12, 04210, Ukraine.

ORCID: orcid.org/0000-0002-7565-6501, e-mail: oksana_votyakova@iananu.org.ua.